

(Продовження. Початок статті на с. 20–29)

Мартынова Валентина Петровна, методист, Луганский областной институт последипломного педагогического образования, г. Северодонецк, Луганская область, Украина, vmartynova_54@ukr.net

Обучение игре на деревянных ложках в ансамблях ложкарей в учреждениях общего среднего образования

В статье актуализируется вопрос обучения игры на деревянных ложках в ансамбле ложкарей в заведениях общего среднего образования (в работе кружка). Представлена методика обучения, которая детально описывает способы и приемы игры на двух, трех и четырех деревянных ложках в фотосопровождении, что позволит учителю и руководителю кружка ложкарей эффективнее организовать процесс обучения участников ансамбля, облегчит овладение ими способов и приемов игры на этих инструментах. Предложены упражнения и образцы ритмических партитур для игры на деревянных ложках в ансамбле ложкарей и методический комментарий к ним.

Кратко предоставляются исторические сведения о применении деревянных ложек в народном музыкальном исполнительстве, классификация народных и элементарных музыкальных инструментов.

Ключевые слова: деревянные ложки, методика обучения игре на ложках, способы и приемы игры, ансамбль ложкарей, кружки, заведения общего среднего образования.

V. P. Martynova, Methodologist, Luhansk IOPPO, Severodonetsk, Luhansk Region, Ukraine, vmartynova_54@ukr.net

Обучение игре на деревянных ложках в ансамблях ложкарей в учреждениях общего среднего образования

The article actualizes the problem of children's orchestral performance in Ukraine in the aspect of teaching schoolchildren to play the spoons in the ensemble of spoon players in general secondary education institutions (extracurricular activities). Historical information how to use wooden spoons in folk music, as well as classification of folk and elementary musical instruments is briefly provided. The main stages of development of children's folk orchestral performance in educational institutions of Ukraine (the beginning of the XX – XXI century) are outlined. The conclusions are made about the existence of instrumental groups in school music education, which has become a tradition; choral singing, musical and rhythmic activities, playing musical instruments are common types of musical activities at school. It is stated that music education at music lessons is a complex organized process due to several reasons and it is mainly transferred to extracurricular activities; school ensembles and orchestras – folk, noise instruments, etc. is a rare phenomenon; there is lack of specialists with relevant competencies.

The teaching method of playing the spoons is presented. Some useful techniques how to play the two, three and four wooden spoons accompanied by photo illustrations are described in detail, which will allow educator more effectively organize learning process and will facilitate students' mastery. The author gives some exercises and examples of rhythmic scores for playing the spoons in spoons ensemble and methodical support.

The results of own practical experience are presented, in particular, the author's methods and master classes how to play wooden spoons for art teachers at schools of methodological experience, professional development projects, within the advanced training of teachers based on Luhansk IOPPO. Moreover, the successful experience of using this technique by music teachers in general secondary education institutions of the Luhansk region (music lessons, extracurricular activities) has been shown.

Keywords: wooden spoons, teaching method of playing the spoons, techniques of performance, spoons ensemble, extracurricular activities, general secondary education institutions.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2020 р.

DOI [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2020-4\(98\)-36-41](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2020-4(98)-36-41)

УДК 37.091.33:[-026.562:-028.22:33]:373.5

Волошенко Анна Вікторівна,

аспірант кафедри образотворчого мистецтва, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна, voloshenko444@gmail.com

НАВЧАННЯ УЧНІВ 5–6 КЛАСІВ ПРИЙОМІВ РОБОТИ М'ЯКИМИ ГРАФІЧНИМИ МАТЕРІАЛАМИ

У статті розглядається проблема навчання учнів основної школи ЗЗСО окремих графічних технік. Представлено характерні властивості м'яких графічних матеріалів, базові прийоми роботи з ними школярів у процесі виконання композицій на уроках образотворчого мистецтва та у власних начерках, зарисовках, ескізах у самостійній художній діяльності. Описано педагогічний супровід виконання школярами практичних завдань на уроках образотворчого мистецтва з використанням пастелі, сепії, соусу, вуглини, сангіни, крейди – у межах змісту чинних підручників «Образотворче мистецтво» для учнів 5–6-х класів.

Ключові слова: учні 5–6-х класів, уроки образотворчого мистецтва, м'які графічні матеріали, прийоми розтушовки, розмивання, штрихування, майстер-клас, пастель, сепія, соус, вугіль, сангіна, крейда.

Сприймання природи й мистецтва дітьми викликає в них бажання творчого самовираження – відобразити красу довкілля. Як правило, дитина в дошкільному й молодшому шкільному віці захоплено малює, ліпить, робить аплікації й відчуває радість від процесу й результатів; з набуттям певного життєвого й художнього досвіду вона починає задумуватись над якістю своїх робіт, їхньою схожістю з реальними об'єктами, порівнює свої роботи з роботами однокласників та робить висновки (часто – не на свою користь). Відомим є факт, що вже в 9–12 років діти починають критично ставитись до своїх художньо-творчих робіт і можуть навіть припинити художню діяльність. Добре, якщо на шляху підлітка зустрічається педагог-професіонал, який володіє методикою викладання образотворчого мистецтва й може направити його на індивідуальний творчий шлях (у межах

уроків мистецтва, гуртків, занять у школах мистецтв тощо). Для цього вчитель має так організувати процес навчання, щоб це була системна й послідовна робота відповідно до вимог програми, і водночас учні були постійно вмотивовані, наочно бачили результати своєї роботи й прагнули вдосконалюватись, відкриваючи щоразу нове для себе (що особливо важливо в підлітковому віці). І тут на допомогу вчителю приходять різні художні матеріали. Сучасний вчитель має бути обізнаним з ними, добре володіти методикою навчання образотворчого мистецтва учнів у ЗЗСО, розуміти особливості учнів 5–6-х класів та застосовувати власні «родзинки» в їх навчанні.

Різні аспекти підготовки вчителів образотворчого мистецтва до педагогічної діяльності у школі розкрито О. Смирноюю, А. Марченко, О. Музиною, О. Совою, О. Семеновою та ін. Дослідники наголошують на необхідності

формування професійних компетентностей майбутніх фахівців. Методики навчання учнів у різних ланках ЗЗСО розробляють В. Власова, О. Джафарова, О. Калініченко, Н. Краснова, І. Руденко та ін. Автори роблять наголос на опануванні учнями навичок роботи різними художніми техніками, зокрема й м'якими графічними матеріалами. У роботах Д. Киплика, Е. Уотсона, А. Чихурського та ін. охарактеризовано специфічні особливості кожного виду м'яких графічних матеріалів.

Стисла інформація щодо термінів «сангіна», «соус», «сепія», «крейда», «пастель» буде корисна для практиків (довідкові джерела авторів: Г. Сотська і Т. Шмельова; О. Шевнюк та ін.), а також сучасний досвід навчання учнів. Так, В. Антонюк розкриває свої підходи до навчання учнів художніх студій на базі ЗЗСО малювання сухою пастеллю [1]; Л. Рибалка зосереджується на мало поширених у практиці художніх техніках (акватуш, діатипія, водяна монотипія), зокрема й змішаних техніках – монотипія з аквареллю, монотипія з тушшю тощо [11, с. 7–9]; О. Гнидіна впроваджує на уроках образотворчого мистецтва у ЗЗСО авторську техніку – ксерографіку [2]. Отже, зацікавлення учнів спонукає вчителів презентувати їм різноманітні художні матеріали, адаптувати класичні техніки роботи з художніми матеріалами відповідно до умов закладу, вікової категорії учнів тощо.

Традиційно у шкільному навчанні застосовують кольорові олівці, фломастери, гуаш і акварель, рідше – пастель і практично не використовують крейду, вугілля, сангіну, соус, сепію. Причина не тільки в ціні (більшість з них є недорогими), а й у тому, що вчителі часто не знають, як їх застосувати відповідно до програмних вимог, як працювати з ними в умовах великої наповнюваності класів тощо. Між тим, такі художні матеріали й техніки урізноманітнюють урок, заохотять учнів експериментувати, створювати цікаві композиції.

Аналіз чинних підручників для 5–6 класів ЗЗСО авторів С. Железняк та О. Ламонової (2013–2014), О. Калініченко та Л. Масол (2013–2015) показав, що вони пропонують використання м'яких графічних матеріалів на уроках обра-

зотворчого мистецтва в поодиноких завданнях у межах окремих тем. Отже, учнів ознайомлюють зі специфікою даних матеріалів та окремими прийомами роботи з ними. Однак часто вчитель робить вибір на користь уже добре відомих матеріалів, оскільки не володіє на достатньому рівні методикою навчання учнів роботи з іншими матеріалами, такими як *крейда, вугілля, пастель, сангіна, соус, сепія*.

Представити м'які графічні матеріали, акцентувати увагу на їх характерних особливостях, описати прийоми роботи з ними та надати супровід виконання учнями 5–6-х класів різних художніх завдань у межах змісту чинних підручників «Образотворче мистецтво» складає **мету даної статті**.

Розглянемо **особливості м'яких графічних матеріалів** (далі – матеріали), загальними їхніми ознаками є крихкість, осипання, оксамитова фактура.

Цими матеріалами неможливо деталізувати елементи зображення, але можна швидко працювати та покривати великі площини, а отже, виконати роботу великого розміру досить швидко. Кольорові відтінки цих матеріалів залежать від пропорційних співвідношень інгредієнтів, з яких вони складаються. Зображення, виконані м'якими матеріалами, відрізняються від зображень іншими графічними матеріалами оксамитовою фактурою, тонкими переходами, ніжними відтінками. Їх можна закріплювати звичайним лаком для волосся.

Окрім вугілля та сангіни, усі інші матеріали розчиняються водою, що дозволяє використовувати в роботі пензлі та перо.

За винятком сангіни, матеріали досить легко видаляються з паперу м'яким ластиком, щетинистим пензлем, серветкою або ганчіркою, а отже, художник-початківець може зробити правки. Якщо потрібно виділити білі ділянки на вже зображеному цими матеріалами об'єкті, то їх вискоблюють гострим інструментом або обробляють клячкою. (*Примітка*: клячка – це модифікація гумки, що не пошкоджує папір і не розмазує зображення; її можна м'яти та відщипувати від неї шматочки потрібної форми, якими стирають зайві лінії на рисунку).

Мабуть, важко точно визначити, коли було створено ті чи інші м'які художні матеріали, однак саме в епоху Відродження рисунок цими матеріалами набуває самостійного значення у вигляді ескізів, альбомних зарисовок, начерків, етюдів.

Окрім загальних характеристик, кожний із м'яких художніх матеріалів має специфічні особливості. Так, щоб зображення *вугіллям* на папері фіксувалося і зберігалось тривалий час, папір перед малюванням заздалегідь покривають шаром клею або двома шарами рідкого желатину, інколи занурюють у ванночку з розчином клею, а потім висушують. Завершений *вугіллям* рисунок піддають дії пару для його закріплення. Фіксація рисунку, виконаного *вугіллям*, винайдена в Італії у XV ст. [15, с. 74–76]. Цікаво, що в цьому ж столітті італійський художник епохи Відродження Ченніно Ченніні у трактаті про мистецтво описує методику випалювання вербових гілок для отримання *вугільних* паличок: гілки очищали від кори і випалювали в щільно закритих глиняних горщиках за дуже високої температури [14, с. 40].

Соус дає більш глибокий чорний тон, порівняно з *вугіллям*. Його виготовляють з пресованого порошку сажі, крейди, оксиду заліза, клею та каоліну. Палітра соусу має багато відтінків, отриманих змішуванням чорного, коричневого та білого пігментів (як чистого кольору, так і різних відтінків теплого та холодного спектру). Митці робили його за власними рецептами. Перші згадки про цей матеріал з'являються у XVIII ст. [7, с. 129; 12, с. 15]. Особливу увагу малюванню соусом приділяли художники І. Репін, І. Крамської, А. Шильдер.

Сангіна (або червона земля, червона крейда) – найдавніший матеріал самородного походження, відомий людям з доісторичних часів. Це глина, обпалена в жерлах вулканів самою природою. Сангіну характеризує приємний насичений теракотовий відтінок. Темно-червоне забарвлення глини, яка входить до її складу, залежить від мінералу гематит (оксид заліза). Сангіну найбільш вдало використовують для малювання портретів та оголеної натури, оскільки матеріал наділяє особливою теплою зображення людського тіла. Попри

свою популярність серед митців, це досить «підступний» матеріал: червона крейда непросто коригується і погано витирається з паперу. Однак з рисунка сангіною можна отримати дзеркальне відображення способом накладання мокрого паперу на оригінал та притискання [7, с. 128; 12, с. 14–15].

Сепія – це матеріал світлих і темних коричневих відтінків, іноді – червонувато-фіолетових, що видобувається з чорнильного мішка морського молюска – сепії. Матеріал поширений в Європі з середини XVIII ст. [12, с. 15; 16].

Крейда – осадова гірська порода білого кольору з різними нюансами відтінків [7, с. 128]. Крейдою можна не тільки малювати; виявляється, що й на ній можна малювати: так, на білих стінах печери Шове (Франція), що розташована в крейдяних горах, добре видно рисунки первісних художників.

Думаємо, що стисло викладені цікаві факти про м'які графічні матеріали, сприятимуть зацікавленню школярів і запам'ятаються ними.

Розглянемо прийоми малювання м'якими графічними матеріалами.

Існують *сухий, мокрий та змішаний* способи зображення сепією, соусом, сангіною, вуглиною, крейдою.

Розмивання – це мокрий спосіб нанесення на об'єкт кольору, розбавленого водою, послідовним накладанням прозорих шарів [13, с. 15]. Для прорисовки деталей використовують *сухий* спосіб малювання загостреним кінчиком палички матеріалу (тонка лінія), її торцем (товста лінія) і широким боком уздовж напрямку лінії.

Для виявлення текстури об'єкта використовують штрихування паралельними, перехресними, круговими лініями та точками.

Розтушовка належить до сухого способу розмазування м'яких матеріалів для надання тонових градацій на рисунку [13, с. 15–18]. Для розтушовки використовують спеціальну розтушку [12, с. 14], ватний тампон, косметичний спонж або сухий чистий палець.

Отже, прийоми розтушовки та розмивання створюють ефект тонових та кольорових переходів, ілюзію об'єму та повітряної перспективи. Разом із штрихуванням (змішаний спосіб) ці прийоми

підкреслюють фактуру, об'єм об'єкта зображення.

Щоб навчити учнів 5–6-х класів окремих прийомів малювання в умовах уроків образотворчого мистецтва, вчитель «...самостійно визначає поурочний розподіл навчального художнього матеріалу, обсяг годин на вивчення окремої теми навчальної програми, за необхідності має право змінювати порядок вивчення тем у межах класу» [8, с. 10]. На підставі власного досвіду радимо вчителю закупити матеріали на клас до навчального року та присвятити частину часу поясненню учням особливості їхнього використання і зберігання.

Розглянемо пропозиції авторів чинних підручників «Образотворче мистецтво» щодо використання матеріалів у завданнях різної тематики та надамо наші рекомендації.

Наприклад, у підручнику авторів О. Железняк, С. Ламонова [3] для учнів 5-го класу у розділі 1 «Графіка», у темі 4 «Ботанічні замальовки» йдеться про виконання учнями з натури квітів, гілочки, плодів такими матеріалами, як вугілля, пастель, соус (на вибір учнів). У підручнику для 6-го класу цих же авторів [4] у розділі 1 «Анімалістика. Пейзаж» є завдання (с. 35) зробити начерк тварин пастеллю, а під час майстер-класів «Матеріали і техніки начерків» та «Рисунок на тонованому папері» використати вуглину, пастельну крейду, сангіну, соус.

Наші пропозиції. Вважаємо, що збільшити практику роботи м'якими матеріалами учнями 5-го класу дозволяють й інші теми – 5, 7, 11 у розділі 1 «Графіка» – під час створення пейзажу, натюрморту, малювання листочка. У підручнику для 6-го класу цих же авторів у розділі 1 «Анімалістика. Пейзаж» для виконання пейзажу та тварин можна звернутися до будь-якого з цих матеріалів.

У підручнику авторів О. Калініченко, Л. Масол [6] для учнів 6-го класу, у розділі 1 «Анімалістичний жанр» (у темі 1 «Зародження анімалістичного жанру») рекомендується створити групові композиції за мотивами первісного живопису засобами сангіни та крейди, а в розділі 2 «Пейзаж» (у темі 5 «Гірський краєвид») – написати гірський пейзаж; у розділі 4 «Історичний жанр та його різновиди» (у темі 31 «Батальний

жанр») – створити композицію за допомогою пастелі.

Наші пропозиції. Вважаємо необхідним ознайомлення школярів із прийомами роботи м'якими графічними матеріалами вже з 5-го класу. Так, у підручнику авторів О. Калініченко, Л. Масол [5] для учнів 5-го класу з удосконалення навичок роботи з м'якими матеріалами пропонуємо в завданнях Етапу 1 «Початок зоряного шляху» (у Події 4 – виконати груповий портрет, у Події 7 – створити автопортрет). У підручнику для 6-го класу в розділі 2 «Пейзаж» (у темі 4 «Широкі простори») – написати пейзажі в охристих відтінках та порівняти їх між собою, у темі 8 «Фантастичний пейзаж» – зобразити фантастичне місто; у розділі 3 «Портрет» (у темі 9 «Різновиди портретів») – створити портрет літературного героя; у розділі 4 «Історичний жанр та його різновиди» (у темі 26 «Історичний жанр») – розробити історичну композицію, використавши один або декілька матеріалів (на вибір).

Представимо методичні настанови щодо навчання учнів 5–6-х класів прийомів роботи з різними м'якими графічними матеріалами в контексті вивчення тем (з цією метою будуть наведені фрагменти уроків). Зазначаємо, що опанування учнями художніх прийомів роботи з такими матеріалами не є самоціллю, а засобом самовираження.

Урок у формі майстер-класу в 6-му класі. Тема «Матеріали і техніки начерків» (за підручником С. Железняк, О. Ламонової [4]).

Структура уроку у формі майстер-класу: 1 частина – мистецька бесіда про китайський живопис з демонстрацією творів китайських майстрів; 2 частина – ознайомлення школярів із технікою малювання сепією та соусом, освоєння прийомів розтушовки та розмивання; 3 частина – виконання художньо-творчої роботи. Для мотивування учнів до пізнання нового матеріалу вчитель пропонує цікавинки.

Цікавий факт. Чи знаєте ви, що під час полювання морський молюск сепія (каракатиця) змінює колір і абсолютно зливається з морським середовищем? Ще одна цікавинка: у сепії в печінці виробляється чорна речовина, що ви-

діляється назовні в момент небезпеки – вона миттєво створює у воді щільну завісу, яка протягом декількох хвилин може забарвити 20 кубічних метрів води. Чорнилом сепії люди писали багато сотень років тому – вони і сьогодні

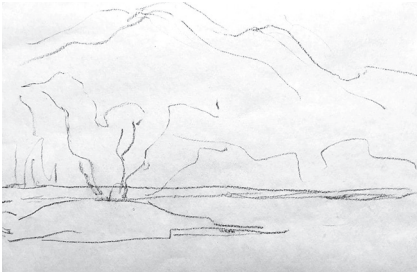

Фото 1а. Композиційне розташування (соус)

Фото 1б. Визначення світла й тіні (сепія)

Фото 1в. Розтушовка. Прорисовка деталей (соус)

Фото 1г. Розмивання. Уточнення деталей. Акцентування сухою сепією

служують для виробництва коричневої фарби, яку й називають сепією.

Демонстрація та пояснення учелем прийомів розтушовки та розмивання на папері, прикріпленому на мольберті. Учням надають зразки творів китайських майстрів – для сприймання та обговорення, а також натхнення для створення власної композиції за їхніми мотивами. Вчитель пояснює, що в класичному китайському живописі використовують чорну туш із багатоманітними відтінками та мінеральними барвниками, які входять у склад м'яких матеріалів; рисовий папір характерної фактури; пензлі різної жорсткості. Китайський живопис характеризується розмитістю, а повітряна перспектива передається згасанням кольорів на дальніх планах, що ніби потопають у тумані. Подібна ілюзія досягається завдяки використанню великої кількості різних видів мазків, ліній, плям, розтушовки та розмивання.

Навчально-експериментальні вправи. На аркушах паперу учні наносять лінії різної товщини сепією і соусом, використовуючи прийоми розтушовки та розмивання.

Художньо-практичне завдання. За мотивами китайського живопису створити композицію «Туман у горах» (сепія та соус). Спочатку учні малюють річку й дерева на першому плані, човник – на другому, а гори – на дальньому плані (фото 1а). Потім визначають освітлені та тіньові місця на горах, човні, дереві (фото 1б). Далі здійснюють деталізацію зображень та розтушовку тіньових місць (фото 1в). Наприкінці роботи прийомом розмивання досягають ефекту туману та акцентують деталі зображення на першому плані сухою сепією (фото 1г).

У кінці майстер-класу проводиться вернісаж та обговорення робіт: «Що вдалося показати розтушовкою та розмиванням? Який прийом зображення лінії допомагає виділити серед туману гори, річку, будинки міста?» та ін.

Урок у формі майстер-класу у 6-му класі. Тема: «Рисунок на тонованому папері» (за підручником С. Железняк, О. Ламонової [4]): учні вправлятимуться отримувати відбиток з рисунка сангіною; проведуть дослідження інших м'яких матеріалів з цією ж метою.

На початку уроку школярам пропонується переглянути презентацію з рисунків, створених сангіною та вугіллям (Леонардо да Вінчі, О. Ренуар, К. Брюллов, О. Кіпренський, В. Серов та ін.). Вчитель пропонує охарактеризувати матеріали й використання їх можливостей майстрами живопису.

Художньо-дослідницькі вправи (у групах). Кожна група-команда досліджуватиме один із матеріалів, визначений жеребкуванням. Завдання: зобразити метеликів вуглиною, пастеллю, сангіною, сепією, крейдою, соусом, а потім отримати відбиток зображення. Інструкція: спочатку згорніть папір формату А-4 так, щоб утворилася «книжечка». Розкрийте її. На нижню сторінку нанесіть рисунок метелика м'яким матеріалом. Потім верхню сторінку змочіть водою та притисніть до оригіналу. Роздивіться отриманий результат та зробіть висновки. Обговорити висновки учнів щодо властивостей матеріалів.

Художньо-експериментальне завдання. Сангіною зобразити замок та отримати його дзеркальне зображення способом відтиску. Учням роздають зразки рисунків (або шаблони силуетів замків), які вони у вільній інтерпретації переносять на тонований папір. Для отримання відтиску достатньо намочити аркуш паперу і притиснути його до рисунка сангіною. Оскільки рисунок виконаний на тонованому папері, відтиск переносимо на білий папір (див. фото 2а, 2б, 2в, 2г на 3 с. обкладинки).

По завершенню майстер-класу вчитель пропонує обговорити властивості матеріалу, зміни тону зображення по відношенню до оригіналу. Учні роблять висновки за результатами художньо-дослідницької діяльності: «Відбитки можна отримати з оригінального рисунка, виконаного всіма м'якими матеріалами; відтиск має світліший відтінок і набуває автономного значення.

Фрагмент уроку для 6-го класу з теми 1 «Зародження анімалістичного жанру» (за підручником О. Калініченко та Л. Масол [6]).

До пропозиції авторів підручника зобразити тварину, орієнтуючись на рисунки прадавніх художників, додаємо завдання – створити імітацію поверхні скелі. Для його вирішення

ознайомлюємо учнів зі змішаною технікою виконання зображення м'якими графічними матеріалами (сангіна, сепія, вугілля) і аквареллю, що допоможе створити зображення тварин подібним на наскельний живопис первісних людей. Радимо заохотити учнів до розмови про наскельні зображення (на основі їхніх знань з історії, географії): «Чому саме такий колір скель, а не інший?»

Факти до бесіди. У природі існує різне каміння, мінерали чи гірські породи. Так, граніт – магматична порода, яка має сіре, червоне, бордово-червоне, червоно-рожеве, рожеве, коричнево-червоне, сіро-зелене, чорно-зелене з великими світлими вкрапленнями забарвлення. Вапняк – осадового походження, білого кольору. Колірна гамма пісковика – це жовті, жовто-коричневі, сірі, сіро-зелені природні відтінки. Кварцит належить до метаморфічних гірських порід і забарвлений у сіро-зелений і жовто-коричневий колір з сріблястими вкрапленнями слюди. Сланець – узагальнена назва різних гірських порід з паралельними прошарками і здатністю розщеплюватися на окремі пластини, пігментовані темно-зеленим, сірим, коричневим, жовтим, червоним та іншими відтінками (бажано демонструвати каміння або його світлин).

Виконання роботи. Оскільки школярі дійдуть висновків, чому каміння має різне забарвлення, вони можуть обрати будь-який колір для його зображення. Далі вони аквареллю розфарбовують аркуш паперу кольорами, які, на їхню думку, підходять для кольору скелі. Наступна дія – зминання аркуша паперу в «колобок». Після чого папір розгладжують на поверхні парти. Заглиблення профарбовують темніше, ніж площини між ними.

Так створюють імітацію поверхні скелі. Тоді рисують тварин або умовні зображення людей за зразками печерного живопису (див. фото 3а, 3б, 3в, 3г на 3 с. обкладинки).

Інваріант виконання роботи. Спочатку учні наносять за допомогою масштабування рисунок тварини. Потім розфарбовують аквареллю всю площину малюнка. Зминають, розгладжують, наводять контури тварини м'якими матеріалами.

Учні разом із учителем роблять висновки, що для імітації фактури скелі потрібно зм'ягти вологий папір, а потім розпрямити його на площині столу. Колір скелі залежить від складу речовин, які забарвлені в різні відтінки.

Висновки. М'які графічні матеріали – крейда, вугілля, сангіна, соус, сепія не є поширеними у шкільній практиці навчання образотворчого мистецтва в ЗЗСО порівняно з кольоровими олівцями, фломастерами, гуашшю й аквареллю. Однією з причин є необізнаність вчителів щодо організації роботи з цими матеріалами в умовах шкільного навчання – з великою наповненістю класів, браку часу тощо. Автор відстоює думку, що такі матеріали є цікавими для учнів, урізноманітнюють їхню художню діяльність і приносять набуттю нового художнього досвіду, надають можливості для експериментування, створення зображень з незвичними ефектами.

Аналіз чинних підручників «Образотворче мистецтво» для 5–6-х класів виявив, що ознайомлення з м'якими графічними матеріалами у школі передбачено авторами, однак для цього відведено недостатню кількість часу для відпрацювання прийомів зображення. Поза увагою авторів залишилася змішана техніка, де комбінуються м'які матеріали з іншими, наприклад, аквареллю.

У нашій статті було описано організоване з учнями дослідження щодо отримання відбитків з рисунків, створених різними м'якими графічними матеріалами, що дозволило учням самостійно робити висновки про властивості цих матеріалів і їх зображувальні можливості: ці матеріали дуже крихкі і здатні осипатися, потребують закріплення; кожен із них призначений для нанесення ліній, штрихів, крапок та плям, створення різних візуальних ефектів; малювання цими матеріалами потребує опанування спеціальних прийомів (розмивання, розтушовка, штрихування, малювання загостреним кінчиком, торцем і площиною палички матеріалу); техніки зображення м'якими графічними матеріалами можна комбінувати з іншими художніми техніками; матеріали надають простір для досліджень й експериментальної

роботи учнів; м'які графічні матеріали успішно «справляються», коли потрібно зобразити загальну форму об'єктів великих розмірів. Представлені зразки є ідеями для розробки вчителями образотворчого мистецтва власних завдань у роботі з учнями на уроках і в позаурочній (гуртковій) роботі.

Перспективою подальших розвідок з цієї теми може стати дослідження використання м'яких графічних матеріалів у практичних завданнях з учнями 7–9-х класів за чинними підручниками «Мистецтво» різних авторських колективів, а також розробка програм з опанування художніми техніками вихованцями закладів позашкільної освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В. І. Малювання сухою пастеллю в образотворчих студіях. Мистецтво та освіта. 2019. № 1 (91). С. 29, 36–39.
2. Гнидіна О. В. Ксерографіка на уроках і в гуртках. Мистецтво та освіта. 2018. № 1 (87). С. 36–40.
3. Железняк С. М., Ламонова О. В. Образотворче мистецтво: підручник для 5-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Генеза, 2013. 176 с.
4. Железняк С. М., Ламонова О. В. Образотворче мистецтво: підручник для 6-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Генеза, 2014. 192 с.
5. Калініченко О. В., Масол Л. М. Образотворче мистецтво: підручник для 5-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. Харків : Сиція, 2013. 224 с.
6. Калініченко О. В., Масол Л. М. Образотворче мистецтво: підручник для 6-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. Харків : Сиція, 2014. 224 с.
7. Киплик Д. І. Техніка живописи: учебник для вузов. 5-е изд., стер. СПб. : Лань, 2019. 592 с.
8. Навчальна програма для ЗЗСО «Мистецтво. 5–9 класи» (оновлена). URL : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html> (дата останнього перегляду 12.10.2020).
9. Рибалко Л. А. Графічні техніки та їх можливості. Методичні рекомендації для художніх шкіл. Київ : ІНКІОС, 2006. 20 с. іл.
10. Сотська, Г. І., Шмельова, Т. В. Словник мистецьких термінів. Херсон : Стар, 2016. 52 с.
11. Уотсон, Э. У. Искусство карандашного рисунка. Учебное пособие по рисованию / пер. с англ. Е. Л. Орлова. Минск : Попурри, 2004. 152 с.
12. Ченнино Ченнини. Книга об искусстве, или Трактат о живописи / пер. с итал. А. Луж-

нецкой ; под. ред. и со вступ. статьей А. Рыбникова. Москва : ОГИЗ-ИЗГИЗ, 1933. 139 с.

15. Чихурський А. С. Художньо-прикладна графіка. Техніки, методи та прийоми роботи. Луцьк : Твердиня, 2013. 92 с.

16. Шевнюк О. Л. Словник термінів образотворчого мистецтва : навчальний посібник. 2-е вид., виправлене і доповнене. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 100 с.

References

1. Antoniuk, V. I. (2019). Maliuvannia sukhoiu pastelliu v obrazotvorchykh studiakh [Drawing with dry pastels in art studios]. *Mystetstvo ta Osvita [Art and Education]*, 1 (91), 29, 36–39.

2. Hnydina, O. V. (2018). Kserohrafika na urokakh i v hurtkakh [Xerography at lessons and hobby clubs]. *Mystetstvo ta Osvita [Art and Education]*, 1 (87), 36–40.

3. Zhelezniak, S. M., & Lamonova, O. V. (2013). *Obrazotvorche mystetstvo: pidruchnyk dlia 5-ho klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Fine Arts: Textbook for the 5th grade of secondary schools]. Kyiv: Heneza.

4. Zhelezniak, S. M., & Lamonova, O. V. (2014). *Obrazotvorche mystetstvo: pidruchnyk dlia 6-ho klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Fine Arts: Textbook for the 6th grade of secondary schools]. Kyiv: Heneza.

5. Kalinichenko, O. V., & Masol, L. M. (2013). *Obrazotvorche mystetstvo: pidruchnyk dlia 5-ho klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Fine Arts: Textbook for the 5th grade of secondary schools]. Kharkiv: Sytsia.

6. Kalinichenko, O. V., & Masol, L. M. (2014). *Obrazotvorche mystetstvo: pidruchnyk dlia 6-ho klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Fine Arts: Textbook for the 6th grade of secondary schools]. Kharkiv: Sytsia.

7. Kiplik, D. I. (2019). *Tekhnika zhivopisi* [Painting technique]. (5th ed.). St. Petersburg:

8. Navchalna prohrama dlia ZZSO «Mystetstvo. 5–9 klasy» (onovlena) [Educational program «Art. 5–9 Grades» (updated). Retrieved from <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>

11. Rybalko, L. A. (2006). *Hrafichni tekhniki ta yikh mozhlyvosti. Metodychni rekomendatsii dlia khudozhnikh shkil* [Graphic techniques and their capabilities. Methodical recommendations for art schools]. Kyiv: INKOS.

12. Sotska, H. I., & Shmelova, T. V. (2016). *Slovyk mystetskykh terminiv* [Dictionary of artistic terms]. Kherson: Star.

13. Uotson, E. U. (2004). *Iskusstvo karandashnogo risunka* [The art of pencil drawing]. Minsk: Popurri.

14. Chennino Chennini (1933). *Kniga ob iskusstve ili Traktat o zhivopisi* [The book of

art or the Treatise on painting]. Moscow: OGIZ-IZGIZ.

15. Chikhurskii, A. S. (2013). *Khudozhno-prikladna grafika. Tekhniki, metody ta priiomy roboty* [Art and applied graphics. Techniques, methods and techniques]. Lutsk: Tverdnyia.

16. Shevniuk, O. L. (2015). *Slovyk terminiv obrazotvorchoho mystetstva* [Dictionary of terms of fine arts]. (2nd ed). Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova.

Волошенко Анна Викторовна, аспирант кафедри образотворчого мистецтва, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, г. Київ, Україна, voloshenko444@gmail.com

Обучение учащихся 5–6 классов приемами работы мягкими графическими материалами

В статье рассматривается проблема обучения учащихся основной школы ЗСО отдельным графическим техникам. Представлены характерные свойства мягких графических материалов, базовые приемы работы с ними школьников в процессе выполнения композиций на уроках изобразительного искусства и в собственных набросках, зарисовках, эскизах в самостоятельной художественной деятельности. Описано педагогическое сопровождение выполнения школьниками практических заданий на уроках изобразительного искусства с использованием пастели, сепии, соуса, угля, сангина, мела – в пределах содержания учебников «Изобразительное искусство» для учащихся 5–6-х классов.

Ключевые слова: ученики 5–6-х классов, уроки изобразительного искусства, мягкие графические материалы, приемы растушевки, размывания, штриховки, мастер-класс, пастель, сепия, соус, уголь, сангина, мел.

A.V. Voloshenko, PhD Student, Department of Fine Arts, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine, voloshenko444@gmail.com

Teaching of 5-6th grades students how to work with soft graphics

The article is devoted to teaching of 5-6th grades students of general secondary education of the graphic techniques. The following soft graphic materials are presented: pastel, sepia, sauce, charcoal, sanguine, chalk, as well as their characteristic (fragility, scattering, velvety texture) and basic methods of working with students in the process of performing compositions (at art lessons) and sketches (independent artistic activity). The author emphasizes that the techniques of drawing with soft graphics make available dry, wet and mixed image methods and describes the techniques of shading, blurring and hatching, that allows students to create different visual effects.

Based on the analysis of current programs and textbooks «Fine Arts» for 5-6th grades students of secondary schools, it is concluded that the authors of the textbooks provide for the implementation of certain tasks with soft graphics. However, it is necessary to increase the number of such tasks and involve them to perform artwork in a mixed technique (combining soft graphic materials with others, such as watercolour).

The pedagogical support of students' performance of practical tasks at art lessons using pastels, sepia, sauce, charcoal, sanguine, chalk is described within the content of current textbooks. The thematic works are proposed that provide for the gradual formation of skills how to work with one graphic material (performing exercises «Butterflies», «Castle»), with several (task «Fog in the Mountains») and development of skills working with these materials while performing more complex tasks in combined art technique (imitation of rock painting). The research organized with students on obtaining prints from drawings created by various soft graphic materials which allowed students to make their own conclusions about the properties of these materials and their pictorial effects.

Key words: 5-6th grade students, fine arts lessons, soft graphics, shading techniques, blurring, hatching, master class, pastel, sepia, sauce, charcoal, sanguine, chalk.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2020 р.